Prof. dr hab. Beata Przyborowska
Wydział Nauk Pedagogicznych
UMK w Toruniu

Toruń 05.11.2019

Recenzja

rozprawy doktorskiej Mgra Rafała Karola Pląska

pt. Polski system szkolny po roku 1989. Między demokratyzacją, centralizacją i komercjalizacją? Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny 2019.

Uchwalona w 1991 roku ustawa oświatowa otworzyła kierunek doskonalenia systemu edukacyjnego charakterystycznego dla wielu krajów demokratycznych Zachodu (decentralizacja zarządzania oświatą, umacnianie autonomii szkół, dopuszczanie czynników społecznych w zarządzaniu, zmiany w finasowaniu oświaty). Czy tak się rzeczywiście stało? Można to stwierdzić dopiero po latach, nieustannie naznaczonych kolejnymi reformami, które czasami przywracały stan rzeczy z przeszłości.

Autor w niniejszej dysertacji podejmuje ważny, nieustanne aktualny, problem reformowania systemu edukacji w Polsce w długim okresie czasu po transformacji w 1989 roku. Podjęty problem jest również ważny z punktu widzenia aktualnie dokonujących się przemian i reform w systemie oświaty, które w wielu wymiarach powróciły do rozwiązań z przeszłości. Aktualne przeobrażenia systemu oświaty wzbudzały i nadal wzbudzają wiele niepokojów i dyskusji na temat sensu tych przeobrażeń i skutków zarówno w wymiarze społecznym, jak indywidualnym. Debata na ten temat jest niezwykle emocjonalna, zatem z zadowoleniem przyjęłam „chłodny" i pogłębiony ogląd dokonujących się przemian w ujęciu diachronicznym zarówno na poziomie makrospołecznym, jak i mikrospołecznym. Niezwykle inspirujący stał się dla mnie zamysł Autora, którego zainteresowały kwestie związane z przeobrażeniami systemu szkolnego w aspekcie podstawowych, konstytutywnych idei stojących u podstaw konstruowania systemowych rozwiązań instytucjonalnych, a także wzdłużnej spójności tych rozwiązań z pierwotnymi ideami.

Autor skoncentrował się w swojej dysertacji na trzech procesach towarzyszących przemianom systemu edukacji w Polsce: demokratyzacji, centralizacji oraz komercjalizacji.

Praca licząca 206 stron składa się z klasycznie z trzech części: teoretycznej, metodologicznej oraz wyników badań, podsumowania i bibliografii. W pierwszej części pracy zawarto teoretyczne podstawy pracy. Przybliżono kluczowe dla problematyki podjętej w pracy koncepcje demokratyzacji, centralizacji oraz komercjalizacji. Cześć druga składa się z metodologii badań własnych oraz trzecia omawia uzyskane wyniki.

Rozprawa stanowi wyczerpującą prezentację analizowanych i przyjętych w badaniach teorii oraz konstruktów teoretycznych. Zawiera szeroko zakrojoną problematykę badawczą oraz imponującą, oryginalną przeprowadzoną z powodzeniem analizę i interpretację obszernego materiału badawczego.

Pierwszą część pracy rozpoczyna rozdział pt. *Demokratyzacja–centralizacja-komercjalizacja.* Autor w tej części pracy analizuje trzy istotne z punktu widzenia pracy kategorie: demokratyzację, centralizację oraz komercjalizację. Charakteryzuje takie zagadnienia jak: natura współczesnych demokracji, wolność, równość i sprawiedliwość w filozofii społecznej. Przedstawia założenia demokracji liberalnej, jej odmiany oraz modele. Ukazuje również wybrane podejścia analityczne związane z pomiarem jakości demokracji, które stanowiły inspirację do stworzenia własnego, oryginalnego narzędzia badawczego do pomiaru demokratyzacji przemian systemu szkolnego. Istotnymi paragrafami w tej części pracy jest część dotycząca demokratyzacji, zwłaszcza w kontekście polskiej specyfiki i doświadczeń w tym zakresie. Na tym tle kolejny paragraf dotyczący demokratyzacji systemu szkolnego jest konsekwencją wcześniejszych analiz i ukazaniem opracowanych przez Autora demokratycznych rozwiązań instytucjonalnych w systemie szkolnym. Przedstawione rozwiązania instytucjonalne stanowiły podstawowe kategorie podczas analizy przemian systemu szkolnego po 1989 roku. Ważne rozważania zawiera również paragraf dotyczący centralizacji i decentralizacji w kontekście argumentów na rzecz jednego bądź drugiego. Ostatnie paragrafy ukazują specyfikę komercjalizacji w kontekście neoliberalizmu i jego konsekwencji.

Rozdział drugi nosi tytuł *Dobra publiczne i prywatne a kontekst edukacyjny.* Autor charakteryzuje w nim koncepcję dóbr wraz z jej dualnym postrzeganiem i poszukiwaniem kategorii pośrednich. Ukazano w nim również wybrane, interesujące koncepcje klasyfikacji dóbr publicznych i prywatnych w kontekście rywalizacyjności, wykluczalności, partycypacji w kosztach oaz „zatorowości". Istotne rozważania zawiera również część dotycząca zawodności państwa i rynku. Rozdział wieńczy paragraf pt. Edukacja – między dobrem

publicznym i prywatnym, w którym Autor analizuje genezę i znaczenie bonu edukacyjnego oraz charakteryzuje cele bonów edukacyjnych. Autor przytacza tu ważną dyskusję oraz wyniki badań, które w różny sposób argumentują sens bonów edukacyjnych.

Podsumowując część teoretyczną stwierdzam, że Autor posiada szeroką, interdyscyplinarną wiedzę w zakresie podjętej problematyki. Potrafi sprawnie operować nią w celu aplikacji różnych koncepcji do wyjaśnień zjawisk edukacyjnych. Każde zagadnienie podjęte w tej części pracy zostało dokładnie przeanalizowane i poddane analizie krytycznej. Autor definiuje niemal każde pojęcie, wprowadza liczne kategorie pojęciowe, które pozwalają czytelnikowi zarówno pogłębić wiedzę na temat problematyki podjętej w pracy, jak i zobaczyć w szerszej perspektywie podjęte w dysertacji zjawisko. Dbałość o szczegóły, ciągłe poszukiwania i pogłębienie tematów ukazuje, jak poważnie Autor podszedł do problemu.

W rozdziale drugim przedstawiono założenia metodologiczne badań własnych. W pierwszym paragrafie Autor w kontekście współczesnej wiedzy na temat paradygmatu/ów przedstawia własne stanowisko badawcze. W kontekście analizy założeń dotyczących natury nauk społecznych dokonuje wyboru podejścia subiektywnego podczas badania zmian systemu szkolnego szukając idei stojących u podstaw konkretnych zmian. W ramach obranego paradygmatu Autor zdecydował się obrać perspektywę radykalnej zmiany podczas analizy zmian edukacyjnych. Edukację traktuje jako narzędzie emancypacyjne, które pozwala na pokonywanie źródeł deprywacji i stawia na zmianę i jej potencjalność. Procesy demokratyzacji, centralizacji i komercjalizacji systemu szkolnego oraz zmian natury edukacji jako dobra w perspektywie radyklanej zmiany były rozpatrywane zarówno w kategoriach pozytywnych jak i negatywnych. Autor deklaruje również w części metodologicznej, że do opisu i wyjaśniania procesów towarzyszących przemianom polskiego systemu szkolnego będzie posługiwał się paradygmatem radykalnego humanizmu (postmodernistycznym). Autor podkreśla, że taka perspektywa umożliwi mu z jednej strony nie tylko wyjaśnienie charakteru przemian ale również na wskazanie ukrytych, lub świadomych/nieświadomych założeń stojących u podstaw (re)konstruowania polskiego systemu edukacji. W tej części Autor ukazuje również tradycyjnie przedmiot i cel badań: przemiany polskiego systemu szkolnego w latach 1989-2018, które rozpatruje w kontekście procesów: demokratyzacji, centralizacji oraz komercjalizacji. Były to badania jakościowe z wykorzystaniem dokumentów zastanych, analizy tekstu. Autor do analizy wyodrębnił cztery kluczowe obszary funkcjonowania systemu szkolnego: struktura polskiego systemu szkolnego, funkcjonowanie systemu, instytucje procedur demokratycznych w polskiej szkole oraz finansowanie oświaty.

W ramach wyodrębnionych obszarów analizował potencjał demokratyzacyjny, centralizacyjny oraz komercjalizacyjny. Kolejnym celem pracy była próba odpowiedzi na pytanie: jak kształtowała się w Polsce po 1989 roku koncepcja edukacji jako dobra? Autor w pracy badawczej stawia dwa pytania główne: w jaki sposób w kontekście procesów demokratyzacji, centralizacji i komercjalizacji zmienił się polski system edukacji? W jaki sposób wraz z przemianami polskiego systemu szkolnego, ukształtował się charakter powszechnej edukacji szkolnej, rozumianej w kontekście dóbr. Autor właściwie dobrał kategorie dokumentów do analizy problemów podjętych w pracy. W sposób klarowny ukazuje procedurę analiz w badaniach schemat nr 3 na s. 95.

Interesujące rozwiązanie Autor obrał w kontekście analizy procesów demokratyzacji i centralizacji. Skonstruował własne narzędzie badawcze wskazujące na zmiany systemu szkolnego w tym zakresie. Jest to interesujący krok, jednak brakuje mi tu bardziej szczegółowej informacji jak narzędzie powstawało, czy było w jakiś sposób poddane weryfikacji pod kątem trafności.

Nie ukrywam, że z podziwem przyjęłam tak szeroko zakrojoną problematykę badawczą jednocześnie z pewną obawą czy Autor podoła postawionym przez siebie zadaniom. Z dużą satysfakcją odnotowałam fakt, że Autor poradził sobie z tak skomplikowaną pod względem analizy teoretycznej i metodologicznej materią badawczą.

Rozdział czwarty pt. *Przeobrażenia polskiego szkolnictwa w świetle procesów demokratyzacji, centralizacji i komercjalizacji* to analiza wyników badań. Autor podporządkował poszczególne zagadnienia szczegółowe pochodzące z narzędzia analitycznego do czterech obszarów analizy. W pierwszym i drugim podrozdziale Autor analizuje przemiany struktury systemu szkolnictwa prezentując najważniejsze przemiany, jakie zachodziły w latach 1991-2018, w tym szczególne miejsce poświęca na analizę pluralizmu oświatowego, którego ewidentnym przykładem były szkoły niepubliczne. Relacja szkoły, samorządu oraz administracji centralnej to kolejny obszar poddany analizie pod kątem kolejnych dwóch kategorii analitycznych: zagwarantowanie względnej autonomii szkół, elementy decentralizacji systemu, merytokratyczne zasady obsadzania stanowisk w systemie szkolnym. Autor korzystając z różnych źródeł i dokumentów analizuje czy i jak przebiegały procesy demokratyzacji i decentralizacji systemów, instytucji, procedur, kompetencji, czujnie tropiąc w nich „dziury" i pozory. Paragraf trzeci analizuje instytucje i procedury demokratyczne: w tym dostęp do systemu, demokratyczne treści systemu szkolnego oraz proces wprowadzenia religii do szkół oraz alternatywne formy i programy nauczania. Tu drobna uwaga, na s. 158 Autor pisze, że ostatnia podstawa programowa

wprowadzona została rozporządzeniem w 2016. Prostując podaną informację, przypominam jedynie, że mamy już kolejne jej nowelizacje.

Następne paragrafy to analiza organów przedstawicielskich oraz zakres ich wzajemnych zależności. To również analiza zapisów w konfrontacji z rzeczywistością, która ukazuje dobitnie braki społeczeństwa w zakresie kompetencji obywatelskich i społecznych, które mogły mieć wpływ na realnie funkcjonujące organy, procedury. Ostatni analizowany obszar dotyczył analizy elementów finansowania systemu szkolnego, który uległ przez analizowane lata urynkowieniu, w konsekwencji przyczyniając się do utrawalenia regionalnej i klasowej stratyfikacji społecznej.

Osobny i kluczowy dla pracy jest paragraf piąty, w którym Autor przedstawia podsumowanie i wnioski podporządkowane problematyce podjętych badań. Struktura podsumowania, jak pisze Autor, odpowiada głównym elementom zawartym w skonstruuowanym na potrzeby badań narzędziu w celu zbadania procesów demokratyzacji oraz centralizacji. Ostatni paragraf zawiera dość skrótowo przedstawioną analizę edukacji publicznej w kontekście teorii dóbr. Autor przedstawia, jakiego charakteru jest to dobro biorąc pod uwagę następujące kryteria: rywalizację, wykluczalność, partycypację w kosztach, zależność od obciążenia.

Podsumowując rozważania i wnioski zawarte w tej części pracy można stwierdzić, iż w sposób zwięzły odpowiadają na postawione w pracy pytania badawcze. Mój niedosyt w tym względzie wiąże się z brakiem odwołań w tym miejscu do innych badań, prac i raportów, które pogłębiłyby interpretację uzyskanych własnych wyników badań. Brakuje mi w bibliografii prac m.in. takich pedagogów jak M.J. Szymańskiego, S. Kwiatkowskiego, A.Gromkowskiej - Melosik, Zbigniewa Kwiecińskiego , S. Futymy, którzy w obszarze przeobrażeń w systemie edukacji po 1989 roku również prowadzili swoje analizy. Być może warto wrócić do tych prac przygotowując pracę do ewentualnej publikacji.

Zdaję sobie jednak sprawę z tego, że zakres i zasięg badań był bardzo rozległy. Uzyskano niezwykle interesujące i pogłębione wyniki, będące podstawą do dalszych badań i interpretacji.

Reasumując: pomimo kwestii dyskusyjnych **pracę oceniam wysoko** zarówno w kontekście przedstawionych w niej założeń teoretycznych, jak i metodologicznych oraz warstwy empirycznej. Efekty pracy naukowej Pana mgra Rafała Karola Pląska wskazują na to, że staje się dojrzałym badaczem zjawisk edukacyjnych.

Konkuzja. Uwzględniając wszystkie aspekty opiniowanej pracy stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji praca Pana mgra Rafała Karola Pląsek w pełni odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie Jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Beata Przyborowska